

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЯ АДМЕТНАСЦЬ АНТРАПАНІМІКОНУ ГІСТАРЫЧНАЙ ПРОЗЫ ЗІНАІДЫ ДУДЗЮК

У статті розглянуто вжиті в історичній прозі Зінаіды Дудзюк антропоніми, які є носіями важливої інформації про матеріальну та духовну культуру стародавніх слов'ян. У праці з'ясовано характерну для міфологічної свідомості креативну функцію назв, згідно з якою ім'я відіграє дезідеративну (побажальну) роль, визначаючи сутність та долю того, кого називає.

Ключові слова: лінгвокультурологія, літературно-художня ономастика, онім, антропонім, язичницький антропонім.

У сучасній лінгвістичній науці одним з актуальних накірункаў з'яўляецца лінгвакультуралогія, асноўная мэта якой – вывучэнне ўзаемасувязі мовы і культуры. Асаблівае месца ў межах лінгвакультуралагічнай праблематыкі займае даследаванне антрапанімічнай сістэмы пэўнай мовы ва ўзаемасувязі ўласных імёнаў і культуры. Такая тэндэнцыя звязана з **антрапацэнтрычнай парадыгмай сучаснай лінгвістыкі**, якая прадугледжвае аналіз моўных адзінак з мэтай пазнання іх носьбіта. Акрамя таго, даследаванне антрапанімікону мастацкага тэксту – адна з найбольш складаных праблем, што распрацоўваюцца сучаснымі лінгвістамі. Навуковая запатрабаванасць такіх даследаванняў у тым, што яны даюць цікавы матэрыял для назіранняў над асаблівасцямі індывідуальна-аўтарскай моватворчасці. І гэта актуальна пры сучаснай антрапацэнтрычнай арыентацыі лінгвістычных даследаванняў, імкненні навукоўцаў вывучаць мову праз прызму чалавека і яго інтэнцыі.

Мастацкія творы могуць быць насычаны пэтонімамі, у якіх нацыянальна-культурны кампанент значэння выходзіць на першы план і не выклікае сумненняў. У айчыннай анамастыцы прагматычны і нацыянальна-культурны патэнцыял онімаў як складаных моўных знакаў у структуры мастацкіх твораў гістарычнага жанру быў разгледжаны ў працах І.М. Петрачкавай, Г.В. Юдзянковай, В.В. Шура, А.Ф. Рогалева. У беларускай антрапаніміцы звяртаюць на сябе ўвагу працы Г.І. Басавай, якая вывучала пэтонімы як носьбіты нацыянальна-культурнага кампанента значэння.

Навізна праведзенай працы заключаецца ў тым, што ў сферу праблемнага поля анамастычных даследаванняў уведзены новы, не разгледжаны да гэтага матэрыял – антрапанімікон гістарычнай прозы берасцейскай пісьменніцы Зінаіды Дудзюк. У працы прадстаўлены комплексны міждысцыплінарны падыход да вывучэння ўласных імёнаў, які заключаецца ў разглядзе моўных фактаў на фоне культурна-гістарычнай інфармацыі.

Мэта даследавання – комплекснае онамапэтынае апісанне ўжытых у гістарычнай прозе Зінаіды Дудзюк антрапонімаў, якія з'яўляюцца неад'емным элементам ідэйна-тэматычнага зместу мастацкага тэксту. Для дасягнення пастаўленай мэты былі вырашаны наступныя задачы: вылучаны антрапонімы, выкарыстаныя ў гістарычнай прозе пісьменніцы; устаноўлены спосабы ўтварэння пэтонімаў, выяўлены асноўныя заканамернасці ў выбары і стварэнні антрапанімічных сродкаў у жанры гістарычнай прозы.

Прадметам мастацкага аналізу ў гістарычным прыгодніцкім рамана Зінаіды Дудзюк “Велясіты” стала адна з невядомых старонак даўняй славянскай гісторыі. Пісьменніца ўзнаўляе падзеі IX-X стагоддзяў н.э. – процістаянне старажытнай славянскай дзяржавы Велясіці Візантыйскай імперыі. У аповесці-хранографі “Славянскія князі” і зборніку эсэ “Шляхамі адвечнага слова” З. Дудзюк, абпіраючыся на звесткі, пакінутыя старажытнымі гісторыкамі, адшуквае даўнія сляды славянскіх плямёнаў у помніках культуры чалавецтва. Аўтарка праз іменаслоў твораў тонка перадае асаблівасці светаадчування і мыслення старажытных славян. Імёны, што функцыянуюць у творах, складаюць антрапанімічную прастору мастацкага тэксту. Антрапанімікон мастацкага тэксту з'яўляецца адлюстраваннем пэўнай этнамоўнай антрапанімічнай прасторы, якая аб'ектыўна склалася і існуе ў тую ці іншую гістарычную эпоху. Так, З. Дудзюк не раз выкарыстоўвае прыём актуалізацыі ўнутранай формы імені рэальнай гістарычнай асобы. Напрыклад, князь Велясіці мае імя **Вакамір**. Кантэкст рамана “Велясіты” напайняе гэтае найменне глыбінным сэнсам. Празванне валадара велясітаў утрымлівае інфармацыю пра даўнія вандроўкі славянскіх плямёнаў па Еўропе і Азіі. Сын князя наведваў мёртвы горад у далёкай пустыні, дзе яму расказалі пра тое, што “*ў такім горадзе была пабудавана вежа, на якой прымацаваны вялізны празрысты крыштал, праз які чараўнікі разглядалі зорнае неба і чыталі боскія тайны лёсаў. Гэты крыштал называўся **вокамсвету [міру]. Мір на славянскіх мовах азначае не толькі згоду, адсутнасць вайны, але і свет. Выходзіць, што і продкі славян ведалі пра гэта цудоўнае вока***” [2, с. 17].

Нашы продкі разумелі імя матэрыяльна, як неад'емную частку іменаванага, верылі ў тое, што імя прадвызначае жыццёвы шлях чалавека. Вера ў сувязь імені чалавека і яго лёсу выявілася ў звычайна даваць немаўляці імя боства, якое будзе ахоўваць носьбіта празвання ад небяспекі. Так, князь **Веляслаў** быў названы ў гонар **Вялеса**: “*Ён носіць імя*

бога, які спрадвеку апекуецца іхнім родам і гаспадаркаю” [1, с. 21]. У цяжкія хвіліны жыцця **Веляслаў** просіць падтрымкі і спрыяння ад пакаравіцеля шляхоў і падарожных, магутнага чараўніка **Вялеса**: “Магутны **Вялесе** і духі продкаў, звяртаюся да вас з просьбаю. Дапамажыце мне ва ўсіх задумах і здзяйсненнях, дайце мудрасці і сілы” [3, с. 53]. Письменніца адзначае, што імёны бостваў ляжаць у аснове найменняў магутных правадыроў славянскіх плямёнаў: “Хоць у гістарычных крыніцах імя князя запісана як **Ардагаст**, хутчэй за ўсё, на-славянску яно гучала як **Радагост**, або **Радагосць**. Слова **Ардагаст** дзеліцца на дзве часткі: *арда* (змененая “*рада*”) і *гаст* (сэнсава адпавядае слову “*госць*”). Прынамсі, **Радагостам** называўся галоўны бог паморскіх славян. У якасці антрапоніма гэтае імя было распаўсюджана ў старажытнабалгарскай, старых чэшскай і польскай мовах” [4, с. 214].

“Слова імя ўзыходзіць да індаеўрапейскага *nmen- з *enmen-, якое тлумачаць як утварэнне ад *en “унутры”, “у” + -men (суфікс). Адсюль – найстаражытнейшая семантычная інтэрпрэтацыя імені як таго, што ўкладваецца, накладваецца, ускладаецца” [6, с. 23]. **Стваральная** прырода названня праяўлялася ў функцыянаванні так званых **імёнаў-пажаданняў**, якімі нібыта накрэсліваўся лёс старажытных валадароў: “**Валук** – князь венедаў. Імя гэтае паходзіць ад слова “**ўладыка**” і азначала ў славян вярхоўнага **кіраўніка, правадыра ці князя**. Магло паходзіць імя і ад слова “**вялікі**”, якое, магчыма, уваходзіла ў склад княжацкага тытула” [4, с. 235]. 3. Дудзюк адзначае, што ў славян былі пашыраны **засцерагальныя** імёны, якія, маючы адмоўны сэнс, павінны былі адхіліць беды, хваробы і смерць: “**Нябул** – славянскі князь, імя якога паходзіць ад дзеяслова “**не быў**” і з’яўляецца ахоўным ад злых духаў, дарэчы, на палескім дыялекце гэтыя словы вымаўляюцца як “**не буў**” [4, с. 241].

На старонках твораў З. Дудзюк многа паганскіх імёнаў, утвораных на базе найменняў жывых істот: **Дзярван, Дубраўка, Лілея**. Носьбіты такіх празванняў нібыта роднасныя тым жывёлам, птушкам і раслінам, назвы якіх сталі асновай гаваркіх імёнаў. Так, асновай імені **Салавей** стано-

віцца найменне птушкі, высока цанёнай за дасканалы спеў. Чалавек з такім іменем атрымлівае ў спадчыну ад продка-татама якасць цудоўна гаварыць і зачароўваць сваімі прамовамі супляменнікаў: “Захаваліся звесткі пра наўгародскага паганскага валхва, які так прыгожа і ўзнёсла ўмеў гаварыць пропаведзі, што за гэта быў празваны людзьмі **Салаўём**. Калі ж пачалося прымусовае хрышчэнне наўгародцаў, **Салавей** сабраў сваіх адданных вернікаў і пачаў помсціць князям. Ці не пра яго пасля была складзена быліна, якая называлася “**Салавей-разбойнік**” [5, с. 5].

Такім чынам, у творах Зінаіды Дудзюк пастацка адлюстраваны не толькі іменаслоў дахрысціянскай пары, але і адчуванне старажытным чалавекам свету праз імя – неад’емны складнік асобы, які праграмуе лёс, звязвае з татэмным продкам, абараняе чалавека ад злых сіл, аб’ядноўвае з сям’ёй, родам, племенем.

Вывучэнне антрапанімічнай прасторы гістарычнай прозы Зінаіды Дудзюк можа стаць пачаткам комплекснага аномапаэтычнага і лінгвакультуралагічнага даследавання аномастыкону сучаснай беларускай гістарычнай прозы.

Літаратура

1. Дудзюк З. Велясіты. Ч. 1 / З. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – №. 2. – С. 18–87.
2. Дудзюк З. Велясіты. Ч. 2 / З. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – №. 3. – С. 5–23.
3. Дудзюк З. Велясіты. Ч. 3 / З. Дудзюк // Маладосць. – 2005. – №. 4. – С. 110–132.
4. Дудзюк З. Славянскія князі : аповесць-хранограф / З. Дудзюк // Кола Сварога. – Мінск : Беларусь, 2006. – С. 202–258.
5. Дудзюк З. Шляхамі адвечнага слова / З. Дудзюк. – Брэст : Грамадская арганізацыя “Брэсцкі абласны цэнтр падтрымкі грамадзянскіх ініцыятыў “Вежа”, 2001. – 61 с.
6. Рогалев А. Введение в антропониимику. Именованіе людей с древнейших времён до конца XVIII века (на белорусском антропониимическом материале) / А. Рогалев. – Брянск : Группа компаний «Десяточка», 2009. – 147 с.

У артыкуле разглядаюцца ўжытыя ў гістарычнай прозе Зінаіды Дудзюк антрапонімы, якія з’яўляюцца носьбітамі каштоўнай інфармацыі пра матэрыяльную і духоўную культуру старажытных славян. У працы вывучана характэрная для міфалагічнай свядомасці крэатыўная функцыя іменавання, згодна з якой імя адыгрывае дызідэратыўную (пажадальную) ролю, вызначаючы сутнасць і лёс іменаванага.

Ключавыя словы: лінгвакультуралогія, літаратурна-мастацкая аномастыка, онім, антрапонім, язычніцкі антрапонім.

The article views the anthroponyms used in the historical prose by Zinaida Dudzyuk which are the bearers of valuable information about material and spiritual culture of the ancient Slavs. The work deals with the creative function of naming, which is characteristic of mythological thinking, according to it the name has a desiderative (wishing) role, defining the essence and the fate of a person being named.

Key words: cultural linguistics, literary and art onomastics, onim, anthroponym, pagan anthroponym.